

POLLMANN FERENC

A Nagy Háború magyarországi historiográfiája

Hol kezdődik és hol végződik a hadtörténetírás illetékessége? Immár közel egy évtized telt el az – egyebek mellett – e kérdés tisztázására kezdeményezett hazai történetészvita¹ óta, amely lényegében látható eredmény nélkül ért véget. Úgy gondolom, jórészt ennek is köszönhető, hogy a magyarországi historiográfiát tárgyaló munkákból a hadtörténetírók tevékenységének bemutatása mindmáig rendre kimarad.² a *nem hadtörténetész* szerzők ennek a területnek a feldolgozását készséggel átengedik a *par excellence* hadtörténetészeknek, akik pedig mindezzel – különféle okokból – mindmáig adósak. Így aztán nem csoda, hogy az első világháború magyarországi historiográfiája is gyakorlatilag feltáratlannak minősíthető; mindössze egyetlen idevágó tanulmány íródott még a nyolcvanas évek közepén. Ezenkívül néhány bekezdésnyi kritikai megjegyzés még az ötvenes, illetve a hatvanas évekből, melyeket azonban – akárcsak az említett tanulmányt – többé-kevésbé elfogulttá tesz a kor meghatározó ideológiai alapvetése, a marxizmus. Rövid összefoglalóban itt csupán ismét hangsúlyozni kívánom az ilyen irányú kutatások szükségességét.

¹ Lásd a *Hadtörténelmi Közlemények* 2006–2008-as évfolyamait.

² Hiába keresnénk a hadtörténetírók bemutatását akár GUNST Péternél (A magyar történetírás története. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995.), akár ROMSICS Ignácnál (Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.)

Korunk egyik legtekintélyesebb első világháborús szaktörténésze, az amerikai Jay Winter a kutatók egymást követő négy generációját különbözteti meg a *XX. század őskatasztrófájának* historiográfiájában: a két világháború közötti „Nagy Háború generációt”, az „ötvenes évek generációját”, „a „Vietnam generációt”, végül a „transznacionális generációt”.³ Vajon megfelelhet-e ennek a koordinátarendszernek mindaz, ami a magyarországi első világháborús hadtörténetírást az utóbbi közel száz évben jellemezte? Egyfelől bizonyosan, amennyiben a biológiai reprodukció ciklikussága mifelénk is hasonlóképpen működik, mint a világ többi részén. Winter „generációinak” magyarországi kortársai hasonló periodicitással jutottak történészkarrierjük egymást követő fokozataira és adták át helyüket a következő nemzedékeknek, mint a határ (azaz hosszú évtizedeken át a vasfüggöny) túlsó oldalán. De hát nyilván nem a biológiai megfelelés lehetősége a lényeges: 1945 után a magyarországi tudományok művelői másfajta feltételek között tevékenykedtek, mint euroatlanti térségbeli kollégáik. Ha a tudományfejlődés szakaszai a pártállami keretek között egybeesni látszottak Winter „generációinak” periódusaival, úgy annak bizonyosan nem a tartalmi megféleltethetőség az oka.

1945 előtt természetesen még nem ez volt a helyzet. A „Nagy Háború generáció” jelen volt a két világháború közötti Magyarországon is, nagyjából ugyanúgy, ahogy Winter jellemezte. Tagjai magas rangú egykori katonatisztek vagy állami hivatalnokok, az események közvetlen résztvevői, akik a háborút „felülnézetből” ábrázolták. De a prímet természetesen az egykori katonák vitték. Már közvetlenül a háború után megindult a publikációk áradata, majd folytatódott ez az áradat egészen addig, míg az újabb világháború megközelítette Magyarországot. A Horthy-korszakot teljes joggal nevezhetjük első világháborús historiográfiánk virágkorának. A könyvtárnyi irodalom szakmailag értékelhető része természetesen jóval kisebb. Legfontosabb az a nagyszabású könyvsorozat, amelyet

³ Jay WINTER: *Approaching the History of the Great War: A User's Guide. In: The Legacy of the Great War. Ninety Years On.* Edited by Jay Winter. University of Missouri Press, Columbia, Missouri, 2009. 1–17.

a Magyar Királyi Hadilevéltár jelentetett meg 1928 és 1942 között 10 kötetben, és amely a következő hosszú és hangzatos címet viseli: *A világháború 1914–1918. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.*⁴ Eredetileg 20–25 kötetre tervezték, méghozzá kifejezetten *nem* a nagyközönség számára, hanem a tisztképzésben részt vevőknek, nem utolsósorban pedig a harcok egykori résztvevőinek szánták. Az érdeklődő laikusoknak nyilván élvezhetetlen lett volna a levéltári történészek aprólékosan részletező tárgyalási módja: az első öt kötet a háború kitörésétől 1914 végéig, a következő öt pedig 1915 januárjától csupán a nyár közepéig követi az eseményeket. A megjelent 10 kötetnél természetesen több készült el, közülük néhánynak a kézírata már szinte nyomdakész, ám megjelentetésükre a háború miatt már nem jutott sem idő, sem pénz. Így ezek az anyagok a Hadtörténelmi Levéltár raktáiraiban maradtak.

A világháború 1914–1918, színvonalát tekintve, vetekszik a hasonló osztrák, német, francia vagy brit sorozatokkal. Kár, hogy befejezetlenül maradt. Mindenesetre a korabeli szerzőgárdát utólag is megilleti az elismerés, még akkor is, ha voltaképpen lehetetlen feladatra vállalkoztak. Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia haderejében harcoló magyar csapatok szereplésére koncentrálni kívántak egyfajta *nemzeti* világháború-történetet megírni. Csakhogy a Monarchia hadereje – a közismert *bon-mot*-ra rímelve – ugyanúgy szétválaszthatatlan, mint az omlett: azaz lehetetlen a magyar csapatokat külön tárgyalni. Ebből következik azután a narratíva aránytalansága és egyenetlensége. A szerzőgárda a Hadilevéltár állományából került ki, azaz nem vonták be a munkába a kor legismertebb hadtörténészei közül például azt a Breit Józsefet, aki pedig már a világháború kitörése előtt nemzetközileg is elismerést szerzett magának, és 1911 óta az MTA Hadtudományi Bizottságának segédtagja volt. Az ő esetében tudni lehet, hogy kölcsönös megállapodás született közte és a levéltár vezetése között: Breit megírhatta a *Magyar*

⁴ Keletkezéstörténetére lásd SZEM Géza: „A világháború 1914–1918.” A Nagy Háború iratanyagainak feldolgozása a Hadilevéltárban. *Hadtudományi Szemle*, 2013/1. 176–186.

nemzet hadtörténelme című sokkötetes könyvsorozatát, de távol kellett tartania magát a világháborús sorozattól, jöllehet 1914 és 1918 között maga is gyakorló (méghezá nem is sikertelen) hadvezérként szerzett konkrét tapasztalatokat a harcok során.⁵

A szóban forgó könyvsorozat erényei között feltétlenül meg kell említeni kritikai hangvételt. A hadtörténész szakírók nem rejtik véka alá bírázataikat a korabeli parancsnokok intézkedéseivel kapcsolatban, habár ez a magatartás az idő előrehaladtával már egyre kevésbé jellemzi a később megjelent kötetek szerzőit.

A kifejezetten szakmai közönségnek szánt munkák sorában tulajdonképpen csak a Ludovika Akadémia hallgatóinak készült négykötetes *Hadtörténelem tankönyv* vonatkozó része érdemel említést. A publikációk fennmaradó része már inkább – vagy éppenséggel kifejezetten – a nagyközönség figyelmére számított. Ezek közül színvonalát tekintve kiemelkedik a Pilch Jenő szerkesztésében megjelent *A világháború története*.⁶ A sokszerzős munka a hadiesemények ismertetése mellett szakirodalmi tájékoztatót is tartalmaz. Hasonlóképpen színvonalas feldolgozásként ért el jelentős népszerűséget Julier Ferenc könyve: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*.⁷ Sokan forgatták az Aggházy–Stefán szerzőpáros egykötetes világháború-történetét is.⁸

Ugyancsak jó kritikákat kapott Czékus Zoltán könyve, *Az 1914–18. évi világháború összefoglaló története*.⁹ Ennek érdekessége, hogy a szerző előbb három kötetben megírta mondanivalóját még a húszas évek második felében, ám később részben összevonta, részben újra kellett írnia a köteteket. Mint az 1930-as kiadás előszavában olvashatjuk: „Munkám I. kötetét nemcsak azért kell tehát újból kiadnom, mert annak minden példánya

⁵ POLLMANN Ferenc: *Oroszlán, karddal és lúdtollal*. Doberdói Bánlaky József élete és munkássága. Históriaantik Kiadó, Budapest, 2014. 139.

⁶ PILCH Jenő (szerk.): *A világháború története*. Franklin, Budapest, 1928.

⁷ JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1933.

⁸ AGGHÁZY Kamil–STEFÁN Valér: *A világháború 1914–1918*. Budapest, 1934.

⁹ CZÉKUS Zoltán: *Az 1914–18. évi világháború összefoglaló története*. Budapest, 1930.

elfogyott, hanem azért is, mert az ma már csaknem teljesen elavult. Ezért azt újból át kellett dolgoznom.”¹⁰ Időközben ugyanis egyre-másra jelentek meg a korabeli események főszereplőinek visszaemlékezései, a szerző pedig kénytelen volt belátni, hogy egy sor dologról tévesek voltak az információi.

A hazai memoáriradalomban különleges helyet foglal el József főherceg tábornagy hétkötetes visszaemlékezése.¹¹ Az érdemdús Habsburg eredeti naplójegyzeteit felhasználva a sorozatot tulajdonképpen Rubint (későbbi nevén Rubinty) Dezső tábornok állította össze, fontos magyarázó részekkel fűzve összefüggő narratívává a főherceg korabeli feljegyzéseit. A két világháború között jelentős tekintéllyel és ennek megfelelő befolyással bíró József főherceg visszaemlékezései annak ellenére fontos forrásmunkának számítanak, hogy a tábornagy saját szerepét igen kedvező színekkel ábrázolja, ellenfeleivel szemben viszont kíméletlenül kritikus. A katonáit mindig féltő gonddal óvó hadvezér (József apánk!) iránt alárendeltjei mindig rendkívül engedelmesek és hálásak – legalábbis ezt olvashatjuk ki a főherceg emlékeiből. Tény azonban, hogy megfelelő forráskritikával *A világháború amilyennek én láttam* jól használható.

Ha a Horthy-korszakról azt mondtam, hogy az első világháború kutatásának virágkora volt Magyarországon, úgy az 1945-ben kezdődő új korszak ennek minden tekintetben az ellentéte: a szinte teljes negligálás kora lett. A fokozatosan kiépülő pártállam új történetírást akart, és néhány kivételtől eltekintve nem tartott igényt a polgári világ szakembereire. A háborús vereséget rendszerint követő antimilitarizmus egyébként sem kedvezett a hadtörténetnek mint tudománynak: a következő évek szóhasználatában az 1945 előtti hadtörténetírás somásan „fasiszta hadtörténetírás” lett, művelői kritikátlan kiszolgálói annak a „fasiszta” rezsimnek, amely Magyarországot a pusztuláshoz vezető, igazságtalan rablőháborúba vezette. A *Hadtörténelmi Közlemények* is csak Sztálin halála után, 1954-

¹⁰ Uo. 3.

¹¹ *A világháború amilyennek én láttam*. I–VII. k. Írta naplója és hivatalos akták alapján József főherceg tábornagy. Összeállította RUBINT Dezső ny. altábornagy. Budapest, 1926–34.

ben indulhatott újra. Ekkor már létezett a marxista hadtörténetírást művelni hivatott Hadtörténeti Intézet (1950-től), amelynek azonban az első világháborúval kevés dolga volt. Az új tudománypolitika formálói számára az „imperialista rablőháború” legfőképpen a tömegek forradalmasodását elősegítő történelmi esemény volt, ezért az új hadtörténetírásnak e folyamat kutatását szabták feladatul. Érdekes módon – akárcsak az első világháborút követően – újra a figyelem középpontjába került a Magyar Tanácsköztársaság 1919. évi háborúja a külföldi intervenció ellen, és hosszú évtizedekre az egyik központi téma is maradt. Új kutatási területként jelölték meg a hadifoglyok – mindenekelőtt az oroszországi magyar hadifoglyok és közülük is a szovjet-orosz Vörös Hadseregben harcoló internacionalisták – tevékenységét. A hadtörténetírás egyéb első világháborús vonatkozásait ellenben szinte teljesen figyelmen kívül hagyták. Az új kutatógárdának természetesen idő kellett ahhoz, hogy eredményeket produkálhasson. A megírásra váró új, marxista szemléletű hadtörténeti összefoglalás legelső eredményeit a hazai tisztképzés számára tartották fenn, a nagyközönségnek szánt publikáció megjelenéséig még nagyon hosszú időnek kellett eltelnie. Mindenesetre a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain hiába kerestek az olvasók az első világháborúról szóló tanulmányokat. Csak az 1958. évi 1–2-es, összevont számban kapott helyet egy dolgozat, amely már 1914 és 1918 között lejátszódott eseménnyel foglalkozott. Igaz, ez is a katonatömegek forradalmasodását tárgyalta: a cattarói flottalázadásról szólt. Ugyanennek az évfolyamnak a 3–4. számában pedig már megtörni látszott a jég: egyszerre két (!) első világháborús tanulmány is napvilágot látott: az egyik az 1918. tavaszi ukrajnai megszállásról, a másik az 1918. őszi katonai összeomlásról. Természetesen a tárgyalt események 40. évfordulója kellőképpen megmagyarázhatja a szokatlan jelenséget...

Az ötvenes évek legfontosabb hadtörténeti vonatkozású dolgozatát alighanem Borus József produkálta a *Hadtörténelmi Közlemények* 1954. évi folyamának 1. számában *A magyar hadtörténetírás helyzete és feladatai* címmel. Ebben, miután röviden értékelte a magyar hadtörténetírás korábbi teljesítményét,

megjelölte – méghozzá konkrét történelmi időszakokra lebontva – a marxista hadtörténetírásra váró feladatokat. Kritikai megjegyzéseiben nem tért ki külön első világháborús historiográfiánkra, a Horthy-korszak egészének hadtörténetírásáról viszont meglehetősen lesújtó véleménye volt. (Igaz, egy lábjegyzet erejéig elismerte, hogy a „Hadtörténelmi Közleményekben és másutt is jelentek meg olyan cikkek – Márki Sándor, Wertner Mór, Markó Árpád és mások tollából –, melyek figyelemreméltó pozitívumokat tartalmaznak, elsősorban adataik miatt.”) Megállapította, hogy az 1920. utáni „hadtörténeti irodalomban előtérbe nyomul az első világháború, benne József főherceg „fenséges” haditetteinek dicsőítése. A magyarság korábbi vezető szerepének hirdetése pedig vad szovjetellenes és sovíniszta uszítással egészül ki.” Érzékelte a *kítűnő magyar katona versus megbízhatatlan nemzetiségi katona* toposz megjelenését is.

Az új marxista hadtörténetírás feladataival kapcsolatban Borus József ezt írta: „Az első világháborúban a magyar nép imperialista célokért hullatta véré; az összetételében népi hadsereg a nép számára idegen érdekekért harcolt. Ezzel kapcsolatban elsősorban a volt Monarchia katonai gyengeségeiről, a fegyverzet és a katonai elvek korszerűtlenségéről, a népellenes felső vezetés teljes alkalmatlanságáról kell beszélnünk. Rá kell arra is mutatnunk, hogy a magyar nép milyen óriási veszteségeket szenvedett a frontokon, és milyen sorsa volt a hátszágban. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy még ebben az imperialista háborúban is éltek a magyar katonaerények, az idegen érdekek szolgálatában is számos példája akadt a bátor helytállásnak, a bajtársakért való önfeláldozásnak. Külön feladatot jelent az első világháború idején a hadseregben lezajlott forradalmi mozgalmak kutatása, történetük feldolgozása.”

Figyelemre méltó, hogy a két világháború közötti hadtörténeti vitairodalom klasszikus problémájával, a háborús felelősség kérdésével a marxista hadtörténészek nem kívántak foglalkozni: az imperialista háború kirobbantásának felelőssége így is, úgy is az uralkodó osztályoké. Másodlagos, hogy a sok rabló közül melyik a felelős a háború közvetlen kirobbanásáért. Mindezenközben a világban megtörténik a német–francia

kibékülés, és az egyoldalúan deklarált német felelősség kérdése átmenetileg megtagadtatik. 1961-ben aztán Fritz Fischer hamburgi történész újra munícióhoz juttatja azokat, akik ismét a vádlottak padjára óhajtják ültetni a németeket. Az ennek nyomán fellángoló heves vitát a hazai marxista hadtörténetírás különösebb kommentár nélkül kíséri figyelemmel.¹²

1964-ben emlékezik meg a világ az első világháború kitörésének 50. évfordulójáról. Az esemény – bár korántsem olyan nagy mértékben, mint a 2014-es centenárium – alaposan felfokozza az érdeklődést a történelmi múlt emlékei iránt. Nem mellékesen ekkor jár le a levéltári anyagok kutathatóságának tilalma, miáltal sok feltáratlan forrás válik hozzáférhetővé a kutatók számára. Ebben az évben megjelenik az első magyarországi – immár marxista világnézeti alapon íródott – összefoglaló munka az első világháborúról. Galántai József, aki a későbbiekben különösen fontos szerepet tölt be a magyarországi első világháborús történetírásban, *Magyarország az első világháborúban* címmel publikál kötetet.¹³ Ennek érdekessége, hogy az utószóban a szerző a trianoni békéről is megosztja az olvasókkal a gondolatait. Amikor majd egy évtizeddel később, alaposan kibővítve és átdolgozva, újra megjelenteti munkáját, abban már a Trianonra vonatkozó rész nem szerepel.¹⁴

A *katona* hadtörténészek első ilyen jellegű vállalkozására 1966-ban kerül sor. Balázs József munkájáról utóbb elismeréssel ír a pályatárs kritikus, megemlítve, hogy bizonyára a kiadó által erősen korlátozott terjedelem miatt maradtak ki belőle a hivatkozások és a levéltári források.¹⁵ Mindenesetre ez még határozottan a népszerű-tudományos kategóriába tartozó munka. A valóban szaktudományos, nagyszabású feldolgozás azonban

¹² Egészen 1965-ig kell várni, míg végre Galántai József reagál. GALÁNTAI József: Miért hadakozott a vilmosi Németország? Nyugatnémet történészek az első világháborúról. *Valóság*, 1965/6. 30–37.

¹³ GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964.

¹⁴ GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

¹⁵ FARKAS Márton: Die ungarische kriegsgeschichtliche Forschung zum Ersten Weltkrieg. In: *Neue Forschungen zum Ersten Weltkrieg*. Hrsg. v. J. Rohwer. Bernard & Graefe, Koblenz, 1985. 345.

nem önálló kötetként, hanem a régóta tervezett *Magyarország hadtörténete* keretén belül valósulhat meg, és erre is még nem kevesebb mint két évtizedet kell várni... Az előkészítés azonban folyik, ennek során készül el és jelenik meg a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain Horváth Miklós tervtanulmánya *A magyar hadtörténetírás fejlődése és feladatai* címmel, két részletben.¹⁶ Ez – akárcsak Borus József 1954-es dolgozata – különösen fontos számunkra, mivel megmutatja, hol tartott a magyar hadtörténetírás a tervezett szintézis előkészítésében. Horváth Miklós egyúttal röviden áttekinti és kritikai észrevételekkel látja el a két világháború közötti magyar hadtörténetírás első világháborúval kapcsolatos tevékenységét.

Ha a világháború összefoglaló története nem is készült el, 1969-ben napvilágot látott egy fontos munka. A katonatörténészek között egyre fontosabb szerepet betöltő Farkas Márton könyv formájában publikálta kandidátusi disszertációját *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban: a hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában*¹⁷ címmel. Ebben konkrét levéltári forrásokkal igyekszik megcáfolni azt az egyébként verifikálhatatlan állítást, miszerint 1918 őszén reális lehetőség volt arra, hogy a bomlófélben lévő hadsereg magyar ezreideiből hatékony honvédelmet szervezzenek.

1980-ban jelent meg Galántai József klasszikus munkája az első világháború történetéről,¹⁸ amely azóta több kiadást is megért (utoljára 2000-ben adták ki), és mindmáig a nagyközönség által legismertebb kézikönyvnek számít Magyarországon. A hadtörténészek azonban meglehetősen fanyalogva szoktak róla nyilatkozni, mivel túlteng benne a diplomáciatörténet, a hadiesemények tárgyalásánál pedig a pontatlanság, s a szerző egyébként is teljesen mellőzte a levéltári forrásokat. Természetesen meglett volna a lehetőség rá, hogy a hadtörténészek fanyalgás helyett megírják a Galántai által elkövetett

¹⁶ HORVÁTH Miklós: A magyar hadtörténetírás fejlődése és feladatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1965/4. 631–663. illetve 1966/1. 64–93.

¹⁷ FARKAS Márton: *Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban: a hadsereg szerepe az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában*. Akadémiai Kiadó, 1969.

¹⁸ GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat, Budapest, 1980.

hibáktól mentes világháború-történetet. Erre a nyolcvanas évek hadtörténetírói gárdájából a legnagyobb esélye kétségkívül Farkas Mártonnak lett volna. Ő azután négy vaskos kötetben – akadémiai doktori disszertációként – meg is írta a maga *magnum opusát*. Ez azonban soha sem jelenhetett meg, talán éppen a megfelelő kiadói érdeklődés hiánya miatt. Száraz, katonás nyelvezete alighanem elbizonytalanította a publikálásán gondolkodó vállalatokat. Így aztán a kézirat bekötött kötetei azóta is a várbeli Hadtudományi Könyvtár raktárának polcain várják a reménybeli olvasókat.

Végre 1985-ben elkészült és napvilágot látott a régóta várt magyar hadtörténeti összefoglaló, méghozzá az eredetileg tervezett három helyett mindössze két kötetben. A nagyszabású vállalkozás első világháborús része híven tükrözi a korabeli tudománypolitikai szemléletet: a háború hadműveletein kívül kiemelten fontos szerepet kellett kapnia az 1919-es Vörös Hadsereg, valamint az Oroszországban harcoló magyar internacionalisták tetteinek. A kötet szerkesztésénél a klasszikus dilemma érzékelhető: nagyközönségnek vagy szűk szakmai közönségnek szóljon-e a mű? A végül választott öszvér megoldás inkább az előbbi célcsoportnak kedvez, a szakma viszonylag keveset profitálhat belőle, különösen, hogy a hivatkozások teljesen kimaradtak a szövegből. A reprezentativitás viszont maradéktalanul érvényesült: a két kötet olyan súlyos, hogy referenciaforrásként nem sűrűn emelgetjük le őket a könyvespolcra. Mindezzel együtt újabb harminc évnek kellett elteltie, mire a hazai hadtörténészek az 1985-ös két kötet helyébe új magyar hadtörténet elkészítéséhez fogtak, ezúttal négy, várhatóan könnyebben kezelhető kötet formájában. Az első (azaz a III.) hamarosan ki is kerül a nyomdából.

Mindenesetre a nyolcvanas évek végén meglehetősen egyhangú képet mutatott az első világháború történetének hazai kutatása. A civil történészek figyelme főként a forradalmakra, a munkásmozgalomra, a baloldali pártok háború alatti tevékenységére, az internacionalista hadifoglyokra irányult, a katonatörténészek (és persze a civil hadtörténészek) főleg a hadiesemények még kellően fel nem tárt részleteinek feltárásával

foglalkoztak. Nemigen hajlottak se valamiféle szintézis elkészítésére, se a nemzetközi történészvitákba való bekapcsolódásra, se arra, hogy nyissanak a társadalomtudományok felé. Ezen pedig az 1990-es rendszerváltás sem módosított jelentősen. Az első világháború mint kutatási téma – a felsorolt preferált témakörökön kívül – nem kínált sok izgalmat az új kutatóknak. Trianon is megszűnt időközben tabutéma lenni, és hamarosan kiderült, hogy enélkül a világháború története végképp érdektelen. Mindenesetre Jay Winter *negyedik generációja* nálunk is szerephez jutott, még ha egészen más körülmények között és egészen más célok eléréseért is. A rendszerváltás óta eltelt közel negyedszázad során az első világháborút a hazai kutatóknak sikerült *visszacsempésznük* a tudományos közéletbe. Már nem arról van szó, hogy megmentsük a feledéstől az egykor volt Nagy Háború emlékezetét: a feladat immár az, hogy ez a tragikus esemény visszakapja valódi jelentőségének megfelelő helyét a magyarság nemzettudatában. Természetesen a centenárium jelentősen megkönnyíti a dolgunkat: jóval nagyobb a figyelem, jóval több a megjelent kötet, jóval több a rendezvény. A legfontosabb azonban az lenne, hogy a tudományok művelőinek a figyelme is állandósuljon az első világháború által kínált tematikák felé, és pedig nem csupán a hadtörténészeké és nem is csupán a történészeké. Az első világháborús Magyarország történeteinek mindenoldalú vizsgálata volna a cél. Hogy végre 100 év múltán megértsük, mi történt velünk, és miért tartunk itt...